

॥ श्रीगुरुविषयतापुस्तकप्रारंभीयपत्रमिदं ॥ श्रीरक्त ॥

उभयबलादेवा २

पुरुषविषयः १॥ श्रीगणेशायनमः॥ श्रीजगदंबायै नमः॥ ॥ बुद्धिर्नामकश्चिदात्मविशेषगुणः तद्व्यवस्थिति
धरादिविषयकत्वेनैव तदवगाहनात्। धरादिनिष्ठं तद्विषयकत्वं च तत्प्रतियोगिकसं
बन्धविशेषः। स च प्रतियोगित्वादिवत्। स्वरूपानतिरिक्त एव कृतेन स्वरूपेणैवोपप
न्नौ अरिक्तकल्याणाय अनवकात्तौ। न च तादृशसंबन्धस्य ज्ञानस्वरूपतावि
षयस्वरूपतावास्वीक्रियते इत्यत्र विनिगमना विरहादुभयस्यैव संबन्धता
कल्पने इति तदपेक्षया लाघवाच्च संबन्धत्वेनातिरिक्तविषयता कल्पनमेवोचित

मिति वाच्यं। विषयतायाः विषयस्वरूपत्वे विषयेन संमतस्या धाराधेयभावानुपप
त्तैः ज्ञानस्वरूपताया एव तस्या उपगंतव्यत्वात्। अत्रेदं धाराधेयभावोपगमे घटा
दिज्ञानविषयतावान् घट इति वत्तद्वैधर्या निक्षिप्रतीत्यापत्तेः। न च विषयतात्वाव
च्छिन्नानिरूपिताः अधिकरणतैव यदाबुपेयते न तु घटत्वावच्छिन्नाधिकरणतेति॥
नायमातिप्रसंग इति वाच्यं। तदवच्छिन्नानिरूपितत्वस्य तदाश्रयनिरूपितत्वस्य च चित्त
चक्षणस्य दुर्बलत्वात्। अस्तथा विनिगमना विहादुभयमेव विषयत्वं तथापि तादृशो
भयस्य क्लृप्तत्वात्। अतिरिक्तविषयतायास्तत्र ज्ञानादिसंबंधतायाश्च कल्पनापेक्ष
यात्तदुभयस्य ज्ञानादिसंबंधताकल्पने गौरवान्नवकाश इति सिद्धोक्तानुयायिनः॥॥॥

पुरविषयता।

नव्यास्त। विषयत्वं पदार्थोत्तरमेव न तु स्वरूपसंबंधविशेषः तथा हि। ज्ञानविषयतायाः ज्ञानात्म
२ २ स्थापितत्वे ज्ञानाधिकरणकालं ज्ञानविषयतापत्तेः। कालनिष्ठतसंबंधस्य स्वरूपानतिरिक्तत्वात्।
स्वा एवंमैभावेन समं प्रति योग्यनुयोगिभाव रूपज्ञानसंबंधस्यापि स्वरूपानतिरिक्तत्वा
स्वा घटादिज्ञानस्य घटादि विषयकत्वं तदभावे विषयकत्वापत्तिः कालादौ ज्ञानसंबंधस्या
तिरिक्तत्वे च विनिगमनाविरहादि विषयनिष्ठतसंबंधस्यातिरिक्तत्वसिद्धिर्नि
हैवेति। एवंविषयतायाः ज्ञानस्वरूपत्वे घटापरा विद्यादि समूहाखंडनात्मकैर्ज्ञानी क
य घटापरादिना विषयनिष्ठविषयतानामैक्यं तादृशज्ञानानां घटत्वपरत्वावच्छि
न्नघटापरादिनिष्ठविषयताकतया समत्वापत्तिः। तद्वृत्तिधर्मावच्छिन्नतन्निष्ठ
पिअ४

विषयताशाब्दबुद्धेरवममत्वात्तादृशज्ञानानंतरं परत्वेन घटं ज्ञानामीत्याकारकानुव्यवसाया
 विषयताक पक्षिण्) परत्वावच्छिन्नघटादिनिष्ठज्ञानस्यैवैकदृशानुव्यवसायविषयत्वात् न च तादृश
 ३ केय समहालंबनीयघटपटादिविषयताया एषा पिसा विषयतायुक्त्वावच्छिन्नविषयतात्वेन
 वर्तते घटे एव परत्वावच्छिन्नविषयतात्वेन परे एव वर्तते अतो न दृग्बुद्धेर्भित्वापत्तिः तदुत्तिर्यो ना-
 तद्व धर्मसस्तदवच्छिन्नविषयतात्वेन तद्वृत्तिर्यो विषयतातत्प्रतियोगिन एव ज्ञानस्य
 कमत्वात् न चोक्तसमहालंबनानंतरमुक्तानुव्यवसायप्रसंगः परत्वावच्छिन्नवि
 षयतात्वेन घटादिवृत्तिविषयताप्रतियोगिनो ज्ञानस्य तद्विषयत्वादिति वाच्यं य
 तः परत्वावच्छिन्नविषयतात्वेन घटादिवृत्तित्वं हितद्रूपावच्छिन्नविषयतानिरूपित

गुरुविषयता

३

व्यप्रसंगे

श्च

अथ

ये २

यदादिनिष्ठाधिकरणताकत्वं तादृशी चाधिकरणतायस्मिन्नुद्दिष्टविषयतात्वावच्छिन्ननिरूपिताऽधिकरणता
तो नातिरिक्ता तदा तादृशजानीयघरादिनिष्ठविषयतायामपि तादृशाधिकरणताक
त्वमसतमेव अतिरिक्ता चेत्तर्हि किमपराद्धं विषयतेति । विषयतायाः विषयस्वरूपातिरिक्ता २
पदे च घटत्वप्रकारकप्रमाणानिरूपितायाः पदत्वप्रकारकप्रमाणानिरूपिताया विषयधरादि
ताया ऐक्येन घटत्वप्रकारकप्रमाणानिरूपितायाः पदत्वप्रकारकप्रमाणानिरूपिताया विषयधरादि
योगादिति ज्ञानयोरविशेषापत्तिः । विषयाणां तत्तदात्मकविषयता नां चाविलस
णत्वात् । प्रथमज्ञानसंबंधविधया मासमानसंयोगस्य संबधोऽप्यधिको मा

अ ३

३

इत्यतः

रूपे

संतेन तु समूहालंबने चरमज्ञाने एवोभयोर्वैलक्षण्यमित्युपाध्यमते [REDACTED] सम्यक्। संयोगा य
दिप्रतियोगिक [REDACTED] संबंधमादायापि समूहालंबनसंप्रवात् न च संयोगसंसर्गक
विशिष्टबुद्धौ संयोगः स्वरूपतएव भासते न तु संयोगत्वेन संखंडाप्रसार्थस्यापि संब
धतया भानाश्रुपगमात् उक्तसमूहालंबने च संयोगत्वेन संयोगो भासत इति संयोग
धिक लरूपविषयभानाभावेऽप्यामेव तयोर्विशेष इति वाच्यं। एवमपि घटवद्भूतलं संयोग
श्च घटभूतलसंयोगा इति ज्ञानयोर्विशेषानिर्वाहात्। घटवद्भूतलमिति ज्ञानस्य
घटप्रकारकत्वे मेव घटविशेषकोक्तसमूहालंबनादिशेष इति चेत् घटप्रकारकवहि

स्वरूपतो
धिक

गुरुविषयता

विशिष्ट २

घटनिष्ठप्रकारताप्रतियोगित्वं घटविशेष्यत्वं च घटनिष्ठविशेष्यताप्रतियोगित्वं तत्र च ज्ञानी
यप्रकारताविशेष्यते यदि प्रकारविशेष्याभ्यामनतिरिक्ते तदा उक्तं बुद्धं ~~पि~~ विधौ विशेष्ये ८२
ष्यत्वं उक्तसमूहालंबनस्यापि घटप्रकारत्वं दुर्वारमेव घटस्य कयोस्तन्निष्ठप्रका
रताविशेष्यतयोर्मेव न मेतेऽभिन्नत्वात्। यदि चातिरिक्ते तदा सिद्धं नः समीहितं प्रकारताविशेष्यत
योर्विषयतात्मा कात्वा तदिति। यत्तु मासमानमानप्रतियोगित्वं प्रकारत्वं तादृशवैशिष्ट्या वैशिष्ट्य
तु यौगित्वं विशेष्यत्वं न विषयतारूपमिति। तदसत्। उक्तसमूहालंबनस्यापि
घटप्रतियोगिकवैशिष्ट्यविषयकतया घटप्रकारतापत्तेः। संयोगादिरूपव्य क

धिकरणसंबन्धेनद्रव्यत्वादिभ्रमस्यद्रव्यत्वादिप्रकारत्वापपत्तिः। मूललेखदृष्ट्यादित्यादि
ज्ञानस्यमूलकाद्यनुयोगिकसंयोगादिविषयतया मूलकादिविशेष्यकत्वापत्तेः। गु क
णादौसंयोगादिसंबन्धेनघटादिभ्रमस्यगुणादिविशेष्यत्वानुपपत्तेरप्यप्यथावास्तव
तादृशवैशिष्ट्यप्रतियोगित्वानुयोगित्वेनप्रकारताविशेष्यतेयेनोक्तदोषावकाशः
अपितुवैशिष्ट्यप्रतियोगितयातदनुयोगितर्योचमासमानत्वमेवप्रकारत्वंविशे
ष्यत्वंचेतिचेन्न। प्रतियोगितयेत्यादौतृतीयाथेस्यदुर्वत्त्वात्। मासमानत्वस्य च
ज्ञानविषयतासकतयाप्रकारताविशेष्यतयोर्विषयतात्वसिद्धेरप्ययतुविषयत्वं

गुरुविषयता

८

न केवलं ज्ञानस्वरूपं ~~विषयस्वरूपं~~ नापि विषयस्वरूपं अपितु ज्ञानविषयोऽप्रत्यक्षरूपं अतः प्रा-
गुक्तदोषानकारणः। तथाहि। यद्यप्यवित्यादिसमूहालंबनीयघटादिनिष्ठउक्तज्ञानघ-
टाद्युभयात्मकविषयतायाः घटत्वावच्छिन्नत्वेनपद्यदिनिष्ठतज्ञानपद्याद्युभयात्म-
कपरत्वावच्छिन्नविषयतानात्मकतयानतादृशज्ञानस्य अमत्वापत्तिः। नचोषदग्नि-
तविशिष्टधीसमूहालंबनयोरविशेषप्रसंगः। तादृशसमूहालंबनस्य तथावि-
धविशिष्टबुद्धिनिरूपिततज्ञानघट्यत्मकप्रकारतानिरूपकत्वेन विषयतावै-
लक्षण्यस्य सत्वादिति। तदप्यसत्। यद्यप्यवित्येतादृशसमूहालंबनात्मक

८

ज्ञानस्य तज्ज्ञानं परमयात्मकं परस्माद्विच्छिन्नविषयताघटकत्वेन घटत्वावच्छिन्नघटनि
ष्ठतज्ज्ञानघटो मयात्मकविषयताघटकत्वेन च घटनिष्ठाया तज्ज्ञानविषयविषयतात
न्मिरूपकत्वेन प्रमत्तापत्तेर्दुर्वीरत्वात्। अथ तद्वर्मावच्छिन्नविषयतात्वं तज्ज्ञा
नं तद्विषयोऽर्थोऽस्य दृष्टिस्वीक्रियते। एवं च तद्वर्मावच्छिन्नविषयतात्वेन तद्व
र्मो नधिकरणवृत्तिर्यो विषयतातस्मत्तियोगिकत्वमेव प्रमत्तं उपदर्शितं तस्म
हात्वेनेव परस्माद्विच्छिन्नविषयतात्वस्य तज्ज्ञानं परमयात्मकं परमयात्मकं तपाते
न रूपेण तद्वर्मात्मकविषयतानघटादिवृत्तिः घटादेस्तद्वर्माश्रयपराया

गुरुविषयः

या छिन्न

६ तत्र विषयतासंबन्धित्वात् स्यान्नयं च यत्किं संबन्धिन एव व्यासत्यरतिधर्मपुरस्वरेण तदा य
यत्तादिति न समत्वापत्तिरिति चेन्न परत्वावविषयत्वं स्वरूपातिरिक्तं न वा अद्यै किमपरा
इतदूपावच्छिन्नातिरिक्त विषयतायाः अंत्येतस्य व्यासत्यरतिस्तानुपपत्तिः तत्स्वरूप
स्य प्रत्येकविश्रान्तत्वात् एवं तद्रूपेण घटवृत्तित्वं विषयतात्वेन घटादिवृत्तित्वादनतिरि
३ किम त्तै न वा अद्यै पराद्वमतिरिक्त विषयतायाः अंत्येतद्रूपेण घटादिवृत्तित्वं तादृशता
नीयस्यात्मकविषयतायां असतमेव एवं जातिमान् घटश्चादौ घटत्वाद्यै कै
कविषयवृत्तित्वे एकैकजानीयविषयतायात्तात्त्विकाद्यवच्छिन्नत्वं तदनवच्छि

द्वैविध्यं

२ वि नन्वाप्यंमनुपन्नं। ज्ञानस्य विषयस्य चैदं विरहात्। तथा च ज्ञातिमान्यदस्याच्चाकारैकविधय
त्वादिविषयताशालि ज्ञानात्तादृशज्ञानस्य विलक्षणविषयतां लिखानुपपत्त्या विलक्षणप्रकाशा
३ य रतानुपपत्तिः तस्माद्विषयता तु व्यतिरिक्तैव। अथ विषयतावद्विषयेऽनुयोगितास्यस्तसंबंधः ज्ञाने
प्रतियोगितास्यस्यस्तसंबंधः तुल्यकृत्या व्यतिरिक्त एवोपगंतव्यः स्वरूपातिरिक्तत्वे ज्ञानविषयि
न
७। ५ स ष्टयोस्तसंबंधयोरेविलक्षणतां प्रत्याज्ञानस्यैव विषयस्यापि सविषयकत्वं विषयवज्ञानस्यापि तद्विषयव
सापद्येत्। एवं विषयताया ज्ञानघटादिनिष्ठेन संबंधेन समंकार्त्वादिनिष्ठसंबंधस्यापि तस्य
रूपतयाऽनतिरिक्तत्वेनैव लक्षणानुपपत्त्या कात्यामावादीनामपि घटादिविषयत्वापत्तिः। एवं
तुल्ययुक्त्या तादृशसंबंधस्यापि संबंधः तसंबंधादिव्यतिरिक्त एव स्वीकरणीय इत्यनवस्थित
संबंधधाराकल्पनप्रसंगः। एवं विषयतासंबंधौ ज्ञानस्य तदीयता नियमको निरूपकत्वाख्यः त
न
कलापतिः। एवं घटज्ञानविषय ३

गुविषयता
७

संबंधविशेषस्तत्त्वक्यातिरिक्तः स्वीकरणीयः एवंतसंबंधादिरपीतितत्रापिसंबंधधारयांअनवस्था
पतिरितिचेत्तासतिः। नहिप्रमा। एणिकाचनवस्थायादृषणवस्त्वंपंचविषयतावद्विषयितारूपः शो
नानुयोगिविषयसंबंधोतिरिक्तएव नतुविषयताप्रतियोगित्वमेवविषयित्वंविषयित्वमेवातिरिक्तं
तत्प्रतियोगित्वमेवविषयत्वमित्यस्यापिबहुंशवया तथाचद्वयोरेवातिरिक्ततासिद्धिरिति॥
६ न्य विषयताचविषयभेदाद्भिद्यते। कथाघरपराविद्यादिसमूहालंबनीयघरपरादिनिष्ठविषयताया रे
येपूर्वोक्तरीत्या तादृशजानस्यापिप्रमत्तापतिः घराद्यैकैकविषयकजानीयएकैकचित्तिविष
तिरिक्तै तातःसमूहालंबनेनानाविषयवृत्त्यैकैकविषयताकल्पनप्रसंगेनगौरवाच्चाअस्मन्भये। समू
हालंबनेकप्रत्येकजानीयविषयतानामेवोपगमात्तजानभेदेनविषयताभेदेमानामावात्।
एतेनघरख्यादिविशिष्टबुद्धेर्विशेषणविशेष्यमावापनेषु घरघरत्वादेषुएकैकाएवविषयताः ७

च नतु विशेष्यनिष्ठा विशेषणनिष्ठा स्वविषयताभिन्नभिन्नेति मतं हेयमिति विशेष्यनिष्ठया वि
शेष्यतात्मकविषयतया समं विशेषणतन्निष्ठप्रकारतात्मकविषयताया अपेक्षया संभवदु
क्तिकत्वात्। तथा सति तारुशबुद्धौ घटप्रकारकत्वघटत्वविशेष्यकत्वे योरापत्तेः। न च प्रका
रताविशेष्यत्वयोः विषयतारूपत्वे एवेयमनुपपत्तिः सैव तु नाप्यपि तु पदार्थान्तरे एव तयो
र्विषयतात्वे मानाभावादिति वाच्यं। विषयनिष्ठान्तिरिक्तविषयतानां तच्च विषयतात्वक न
ल्पनमपेक्ष्य विषयवृत्तित्वेन कृतानां प्रकारताविशेष्यतानां विषयतात्वकल्पन
स्यैव न्यायत्वात्। यत्तु निर्विकल्पकीया प्रकारताविशेष्यताभिन्नत्वे नोभयमिदं
याविषयताविशिष्टानस्यापि सैव विषये संबंधः तत एव विशिष्टबुद्धेरपि तदि

७८६

ਸਾ ੧

यकत्वनिर्वाहोक्तविप्रकारत्वादीनां विषयत्वोपगमेन। प्रकारत्वादीनां विषयतानात्म
कत्वेऽपि तद्वैलक्षण्यस्य ज्ञानवैलक्षण्यसंवादकत्वेन कश्चिद्विशेषो धार्यः स्यात् हेयमेव। प्रकारतावि
शेषतयोर्विषयतात्वानुपगमेऽप्यप्यप्यप्यविशेषकप्रगमशीयोऽप्यविषयतानि
रूपितयस्य विषयताशालित्वेनातुगमप्यानुमितिहेतुत्वाभावात्। कारणताबाहुल्यात्
पक्षः। निर्विकल्पकीयविषयतायाः स्वरूपनिरूप्यनिरूपकभावविरहात्। एवं स
सर्गज्ञानस्यानुपनायकतामतेऽपनीतज्ञानं प्रति उपनायकज्ञानस्य तत्प्रकारक
त्वेन तद्विशेषकत्वेन बहेतुताद्वयप्रसंगः। मन्मते तु प्रकारताविशेष्यते संसर्गमि
त्रविषयतात्वेनानुगोप्य एकहेतुताकल्पनसंभवात्। एवं निर्विकल्पकीयविष

へす

ताया विशिष्टबुद्धरूपगमे घटत्वादितिर्विकल्पकादिवत्त्वात्तत्वादित्वा घटत्वादित्वा
नारपि स्वरूपतो घटत्वादिप्रकारिकाया घटत्वाद्याकारक विशिष्टबुद्धेशपत्तिः। न
च स्वरूपतस्तद्विशिष्टबुद्धो तद्विशेष्यकतज्ज्ञानत्वेन हेतुत्वाभौ शेष इति वाच्यं। तथा यं ३
सति जातिर्घटश्चेत्यादि नोक्तो द्वन्द्वस्यादिविशिष्टबुद्धौ ~~विशिष्टबुद्धौ~~
बन्तुपत्तिर्भीतिः। यत्तु विशिष्टबुद्धिविषयताविशेष्यमात्रवृत्तिः न तु विशेषणोपि सामा
नाभावात् न च विनिगमनाविरहः। घट इत्यादिज्ञानानंतरं घटं जानामीत्याद्यनुव्य
मं सायेन घटरूपविशेष्येण सैतानस्य संबन्धावगाहनात् घटस्य विशेष्ये ज्ञानस्य विषयतात्म
सम्बन्धस्यावश्योपेयत्वात्। घटत्वे जानामीत्याद्यनुव्यसायस्तत्रासिद्धपर्वतस्य घटत्वे

गुरुविषयता

९

क

ती

विशिष्टैर्विशिष्टावगाहित्वेन घटत्वं प्रकारकत्वं सायानंतरमेव संभवति। घटत्वादि व्यवसायस्य च स्वरूपतएव घटत्वादि प्रकारतया घटत्वाद्यप्रकारकत्वात्। ज्ञानोऽस्य स्वरूपतो घटत्वादिविशेषणकोऽनुव्यवसायोऽपि न तत्र संभवति। स संबंधिकपदार्थप्रत्यक्षस्य किंचिद्विशिष्टसंबंधिवैशिष्ट्यावगाहित्वेन नियमात्। न चायं घटत्वादि व्यवसायानंतरं घटत्वेनेमं जानामीत्याद्यकारकानुव्यवसायेन घटत्वादिरूपविशेषणेनापि रसं ज्ञानस्य संबंधावगाहनात् तत्रापि विशिष्टधीविषयतास्युपगम आवश्यक इति वाच्यं। यतस्तत्र ज्ञानान्वयिवैशिष्ट्यं न तृतीयार्थः अपितु द्वितीयार्थविषयतान्वयि घटत्वादि प्रकारकत्वं। न च विषयतानिष्ठं घटत्वादि प्रकारकत्वं घटत्वादिनिष्ठप्रकारतानिरूपकत्वं तदस्युपग

मएवंचविशेषणीभूतघटत्वादेर्विशिष्टधीविषयतासिद्धिः निश्चयसूहेवप्रकारतायाविषयता
विशेषात्मकत्वादितिवाच्यं।यतोविषयतानिष्ठघटत्वादिप्रकारकत्वंनयत्वादिनिष्ठप्रका
रताख्यविषयतानिरूपकत्वंअपितुघटत्वाद्यवच्छिन्नत्वंअवच्छिन्नत्वंचप्रतियोगित्वकारण
साधिकरणत्वाद्वाविवविषयतादावपिघटत्वादेःसंबंधविशेषणवसचातिरिक्तोऽनतिरि
क्तोवेत्यन्यदेतत्तद्व्यांस्तविशेषःप्रतियोगित्वादावन्यूनानतिप्रसक्तत्वंअवच्छेद्या
वच्छेदकभावेतंभेदतुविषयतास्थलैव्यधिकरणधर्मस्यापि विषयतावच्छेदकत्वा
त्तविशेषणानिरूपितत्वंमेववाविषयतानिष्ठतत्प्रकारकत्वंअस्तुवाविशेषणेविष
यतानिरूपितःप्रकारख्यधर्मविशेषःतथापितस्यविषयतात्वेज्ञानप्रतियोगिक

निष्ठावच्छेदकता २

चैवमानाभावस्त्यतिरिक्तविषयतावादिनांप्राचीनैकदेशिनांमतं। तदप्यनुपादयतेव।
 विशेषणस्यविशिष्टज्ञानाविषयत्वेतद्धर्मविशिष्टज्ञानरिन्तरंतद्धर्मविशिष्टज्ञानानुप-
 पत्तेः। विशिष्टबुद्धौविशेषणविषयकज्ञानस्यहेतुत्वात्। भवन्मतेतद्विशिष्टज्ञानस्यत-
 द्विषयकज्ञानहेतुत्वात्। एवंविशिष्टज्ञानाद्विशेषणविषयकौपनीतमानस्याप्य-
 नुपपत्तिः। तदुपनीतमानेतद्विषयकज्ञानस्यैवहेतुत्वात्। एतादृशद्युक्त्याविशेषणस्य
 विशिष्टधीविषयतायाव्यावश्यकत्वेउक्तलाघवात्तन्निष्प्रकारतांशोएवविषयता-
 त्वसिद्धिरित्यवधेयं। अथतद्विशिष्टबुद्धौतदुपनीतमानेचस्वरूपत्वस्वप्रकारतांशो-
 न्यतरसंबंधेनतद्विशिष्टयाविषयतातच्छालिज्ञानत्वेनहेतुतावाव्याप्त्येववि-

शेषस्य विशिष्टज्ञानाविषयत्वेऽपि तद्विशिष्टज्ञानात्तद्विशिष्टज्ञानांतरस्य तदु-
पनीतज्ञानस्य च नानुपपत्तिः। न चोपदर्शितकारणतावच्छेदककौटौ अन्यतरसं-
बंधेन तद्विशिष्टस्य विषयतायां निवेगे अन्यतरघटकभेदयोर्मियो विशेषणवि-
शेष्यभावे विनिगमनाविरहेण कारणताबाहुल्यमिति वाच्यं। यतस्तादृशान्य-
तरस्य अन्यतरत्वेन न संबधाताऽपि तु स्वरूपतएव नैवैवमप्यनुगमौ कारण-
ताधिक्यमावश्यकमिति वाच्यं। संबधाननुगमेऽपि तावन्निष्ठसंबंधताया एके-
पगमेन तद्दोषानवकाशात्। अतएव संबधाननुगमो न दोषायेति प्राचां प्रवादो-
पि। न चैवमपि स्वप्रकारकत्वस्य हितलोभयसंबंधेन तद्विशिष्टविषयतामपेक्ष्य

संबधाननुग-
मात्

स्वरुतित्वसंबन्धेनतद्विशिष्टविषयतायाः र्जघेनतद्विशिष्टबुद्ध्यादितनकतावच्छेदकत्वसि
 हेः निष्पत्त्यहते॥ याविशेषणस्यापि विशिष्टधीविषयत्वेदुर्वीरमेवेति वाच्यं। प्रकारता
 यांविषयतात्वापगमैर्घट्वादिरूपेण घटादिविषयकस्मरणं दौतयाविधज्ञानस्य घ
 ट्वादिप्रकारतानिरूपितघटादिनिष्ठविषयताशालिज्ञानत्वेन घटादिनिष्ठवि
 शेष्यतानिरूपितघट्वादिप्रकारताशालिज्ञानत्वेन वाहेतुत्वे गौरवात्। अस्मन्म
 तेचनैतादृशविनिगमनाविरहावकाशः विशेष्यतानिरूपितप्रकारतायाः ज्ञा
 नप्रतियोगिकत्वाभावेन परंपरासंबन्धेनैव तस्यां जनकतावच्छेदकत्वस्योपगंत
 व्यतयातदपेक्षया प्रकारतानिरूपितविशेष्यतायाः प्रतियोगितासंबन्धेन जनकता

गौरवावतारस्तस्मिन् द्वौ तत्त्वविशेषोऽस्मात् भवति । यद्वद्वत्तुमित्यादि विविधा प्रबुध्यन्तं तदं भूतं ज्ञानामीत्यनुव्यवसायवत् ४

वच्छेदकत्वे ■ लयवस्थेऽपि निगमनात्वात् । मैवं उक्तविशेषणज्ञानादिकारणतावच्छे-
दक ■ लाघवेन प्रकारतायां विषयतात्वस्य ज्ञानप्रतियोगित्वस्य च सिद्धावेव दर्शिते क
स्मरणादिहेतुतायां विनिगमनां विरहावतारेणैव गौरवावतारात्तादृशगौरवस्य
त्व फलमुखत्वेनादोषोत्तरायसिद्धिमुपजीव्य ■ धरं ज्ञानामीत्याद्याकारकस्य ज्ञा-
सा नघटादिसंबन्धि नोऽनुव्यवसायेऽपि सर्वांशमवसिद्धतया विशेषणोऽपि विषय
तात्मकसंबन्ध आवश्यकः । न च तत्र स्वप्रकारकविषयतात्वरूपपरंपरासंबन्ध एव प्रतियोगि
ज्ञानैव घटस्यानुव्यवसायेन गृह्यतरति काच्यं । विशेषणीभूतघटादिरेव तादृशविशि-
ष्टधीविषयः । न तु भूतलादिरूपविशेषो भूतलं ज्ञानामीत्याद्यनुव्यवसायेन तु स्ववि-

शेषकविषयताप्रतियोगितरूपभूतत्वादिति नित्यं पितृपरंपरासेव धारयन्नादौ श्रुतस्य स्या
 पिसुवचत्वात्। विनिगमनाविरहेण विशेषणविशेष्ययोस्मयोरेव विशिष्टधीविषयतासिद्धे
 निर्गबाधत्वादिति वदंति। विशेष्यताप्रकारतावत्संसर्गस्यापि विषयताविशेषात्मकत्वात्सं
 सर्गस्यापि विशिष्टधीविषयत्वं। अत्रोक्तं स्वल्पाः। संसर्गस्य विशिष्टधीविषयत्वे मानाभावः
 घटइत्यादिज्ञानानंतरं समवायं जानामीत्याद्याकारकानुव्यवसायस्यासिद्धत्वात्। ता
 दृशानुव्यवसायस्य समवायत्वविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहितया समवायत्वप्रकारकाज्ञाना
 नंतरमेव तत्संभवति। अथ विशिष्टबुद्धेः संसर्गानवगाहितत्वे बाधबुद्धिप्रतिबंधकतायाः
 संसर्गविशेषनियंत्रित्वासंभवत्कपालधर्मिकसंयोगादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिता
 कघटाद्यभाववत्तानिश्चयस्य समानधर्मितावच्छेदकं किंचिदेव घटादिप्रकारकं ज्ञानं

क२

प्रतिबध्यन्तु सर्वमित्यनुभवव्यापकेऽपि न च बाधप्रतिबंधकयोः तौ संबंधविशेषनियंत्रित
स्तानुरोधेन तत्र प्रतिबध्यैर्धर्मितावच्छेदकबुद्धेः संवधावगाहित्वा सिद्धावपि निर्धर्मितावच्छेदकक
बुद्धेस्तथात्वेनैयुक्तिकमिति वाच्यं निर्धर्मितावच्छेदकबुद्धेरपि ग्राह्यधर्मिकादित्येता क३
न प्रतिबध्यतयाऽदित्येव ज्ञानप्रतिबंधकतायाः संबंधविशेषनियंत्रितत्वानुरोधेन तत्रा
पि संवधावगाहित्वावस्थानस्य कत्वात् एवं प्रमात्वमन्वयोः संबंधविशेषनियंत्रितत्वानुरोधेनापि
सकलविशिष्टबुद्धीनां संवधावगाहित्वावस्थानस्य कत्वात् तयोस्तथात्वानुपगमे कपालविशेषकं
यद्यदि प्रकारकं किंचिदेव ज्ञानं प्रमातया विधंच किंचिदेव ज्ञानं भ्रम इति प्रतीतिर्न स्यात्।
आपतुकपालादेः समवायेन घटादिमतया तथा विधंसकलमेव ज्ञानं प्रमा स्यात्। संयोगा
दिसंवधावच्छिन्नप्रतियोगिता कथं घटाद्यभावावच्छेदकतया तथा विधंसकलमेव ज्ञानं भ्रमः स्या

गुरुविषयता

२७

४९

क१

विषयता

दितिचेनाविशिष्टबुद्धेः संबंधविषयत्वात् न स्थुपगमेतरस्थेन संसर्गसमं प्रकृतायाः अवच्छेदावच्छेदकभावो
पगमात् बाधप्रतिबध्नातावच्छेदकस्य प्रमात्वात् न मेयोश्च संबंधविशेषावच्छिन्नप्रकारताघटितत्वात् उक्तानुपपत्ति
धारणसंभवात् न च प्रकारतानिरूपितसंसर्गिकविषयतामयत्वे मेव संसर्गस्य प्रकारतावच्छेदकत्वं अन्य
स्य दुर्बत्वादिति संसर्गस्य विशिष्टधीः विषयत्वसिद्धिः निश्चित्यैवेति वाच्यं प्रतियोगित्वादिरूप
तायाश्च प्रकारतानिरूपिताया अपि संसर्गनिष्ठावच्छेदकतायाः स्वरूपसंबंधस्वरूपत्वात् पदार्थात्
रूपत्वाद्वा विशेषात्मकत्वेपि तद्वैपतायास्तत्पत्वात् तस्माद्विषयतात्वं निश्चयितुं कृत्वा तत्तादृशावच्छेदक
ताविशेषणच संसर्गतापदार्थं न तु विषयताविशेषः अथ संसर्गस्य विशिष्टबुध्यविषयत्वे तत्संसर्गक
ज्ञानात् द्विशिष्टबुद्धितुपनीतमानानुदयप्रसंगः न च तत्तत्तयोस्तदस्यानुभाविकत्वाभावादिति
पत्तिः तथा सति स्वरूपतो मनस्त्वादिविशिष्टवाचकमनःपदाद्यधीनशाब्दबोधानुपपत्तेः तथा
हि मनःपदात् स्वरूपतो मनस्त्वादिकारिकाशाब्दधीर्भवति तत्र स्वरूपतस्तत्कारकशक्तिज्ञानप

२८

२९

दार्थ्यपस्थित्यादिः कारणं। जातित्वादिना तत्प्रकारक शक्तिज्ञानादितो जातित्वादिनैव तत्प्रकार
 क शब्द बोधो दयात् अन्यथा कदाचि ज्ञातित्वादिना तत्प्रकारकः कदाचित् स्वरूपतस्तत्प्रकारकः
 शाब्द बोध उत्पद्यत इत्यत्र नियामकाभावप्रसंगात् स्वरूपतस्तत्प्रकारक शक्तिज्ञानपदार्थो
 पस्थित्यादिकंच स्वरूपतस्तद्विषयकज्ञानं विना न संभवति स्वरूपतस्तद्विशिष्टबुद्धौ च
 रूपतस्तद्विषयकज्ञानस्य हेतुत्वात्। स्वरूपतो मनस्त्यादिविषयकं निर्विकल्पकज्ञानं न सं
 भवति अतीन्द्रियस्य निर्विकल्पकावेद्यत्वात् निर्विकल्पकस्य लौकिकत्वनियमात्। स्वरू
 पतस्तत्प्रकारकज्ञानस्यापेक्षणे च तथापि तादृशज्ञानस्यापेक्षणीयतया अनवस्था प्रसं
 गः। अस्मन्मते च स्वरूपतः संसर्गविधया किंचि ज्ञाने मनस्त्यादिमानं स्वीरूपतं नैवेकात्त्वात्
 पतस्तत्प्रकारकज्ञानात्ताविधशाब्दबोधोपपत्तिः। न चैवं स्वरूपतो नित्यं लजाति संसर्गकज्ञानात् स्वरूप

तो निखिलजातिप्रकारकज्ञानसंभवेन सार्वज्ञायतिरिति वाच्यं। फलबलात्कस्य विदेवपदार्थस्य क
 दाचि संसर्गविधया मानोपगमेन स्वरूपतः संसर्गतयानि खिलजातिमानस्य कदाचिदप्यनु
 पगमादिति चेन्न। तत्संसर्गकज्ञानस्य तद्विशिष्टबुद्ध्या। यजनकत्वेऽपि स्वरूपतो मनस्वप्रकार
 कस्मरणमूलकतया विधिशक्त्यादिज्ञानात्तथा विधिशब्दबोधनिर्वहात्। न च स्वरूपतस्त
 त्प्रकारकस्मरणे स्वरूपतस्तत्प्रकारकानुभवस्यापेक्षितत्वात्तदसंभवेन तदसंभव इति वा
 च्यं। ईवांतरप्रभवानुभवहितसंस्कारादेव तथा विधस्मरणोपपत्तेः। न च जन्मांतरीयत
 या विधानुभवेऽपि पर्यनुयोगतादवस्थ्यात्। तत्र तत्प्राक्तनजन्मजाततथा विधानुभवा
 हितसंस्कारमूलकस्मरणस्य गतित्वात्। जन्मप्रवाहस्यानादितया तादृशानुवस्थ्याया
 अकिंचित्कस्यात्। अथवा जातित्वादिना मनस्वप्रकारकैतद्भवोपात्तुमर्हत्संस्कारादे हित

वस्वरूपतस्तत्प्रकारकस्मरणमुपपद्यते सामान्यतस्तत्प्रकारकस्मरणे तत्प्रकारकत्वेनैव ज्ञानसंस्कार-
रयोः कारणात्वात्। स्वरूपतस्तत्प्रकारकस्मृतौ स्वरूपतस्तत्प्रकारकत्वेन तयोर्हेतुताया अप्रामाणि-
कत्वात्। नचैवं जातित्वादिना मनस्त्वादप्रकारकस्मरणमात्रस्यैव स्वरूपतस्तत्प्रकारकत्वाप-
त्तिरितिकेवलं जातिमानित्याकारकस्मरणस्य विलोपप्रसंग इति वाच्यं। स्वरूपतस्तत्प्रका-
उ रकस्मरणेणैवोद्बोधकविशेषस्यैव नियामकत्वात्। मनस्त्वाद्याकारकस्मरणे यत्रानुभवसि-
द्धं तत्रैव तादृशोद्बोधकस्य फलबलेन कल्पनीयत्वात्। अन्यथा जातित्वेन स्वरूपतः मनस्त्व-
प्रकारकक्रमिकानुभवद्वयाहितसंस्कारवत्खण्डं सो भवन्मतेऽपि स्वरूपतौ मनस्त्वप्रकारक-
पा जातिमानित्याद्याकारकस्मरणविलोपतिः। नच जातित्वेन मनस्त्वप्रकारकसंस्कारस्वरू-
पतो मनस्त्वप्रकारकस्मरणे न संभवति तत्र मनस्त्वोरो जातित्वमाने बाधकाभावादिति वा

ति०

-यं। तदंशे जातिभाने पि नो मत्तमन्ये त्याकार। कस्य तदंशे द्विविधविषयताशालिनः स्मरणस्य संभवात्।
 वस्तुतस्तु जातितांशे मोषदशायां तथा संस्कारात्तमन्ये त्याकारकस्मरणं निराबाधमेव। तदंशे मोषश्च
 तद्भासको द्योधासमवधानं। नच किंचिद्रूपेण तत्प्रकारकसंस्कारादपि स्वरूपतस्तत्प्रकारकस्म
 रणस्य मोषवशादुत्पत्तौ जातित्वादिसामान्यप्रत्यासत्तिनन्यत्प्रकारकनिखिलजातिविषयकानु
 भवाहितसंस्कारात् जातितांशे मोषदशायां स्वरूपतो निखिलजातिप्रकारकस्मरणसंभवात्।
 सार्वज्ञापतिरिति वाच्यं। उद्योधाकस्य फलबलकल्पनीयतया। जातित्वमोषदशायां निखिलजा
 तिभासको द्योधाकस्याकल्पनेनापतिविरहाद्वियलंपलुवितेन॥ इत्थं च विशिष्टसंविद्धः संबंधः
 धानवलंबितानकथं चिदपि किंचिदनिर्वीहमावहतीति युक्तितेनानुगतं तत्र सिद्धोतविशे
 धः प्रतिरूपद्वि॥ केचित्तु विशिष्टसंसर्गकबुद्धौ विशिष्टसंसर्गधारकविशेषणीयसंसर्गतायां

त्वं १

प्रकारतां तं तथा विधिविशेषीयसंसर्गतायां विशेष्यतात्वमावश्यकं । अन्यथा कंबुग्रीवादिमत्वावच्छिन्नत्व
सूत्रेण प्रतियोगितासंसर्गिक कंबुग्रीवादिमात्रास्तीत्याकारकबुद्धेः प्रमत्तानुपपत्तेः । तथाहि तादृशज्ञाने
अभावोऽप्रतियोगितासंबन्धेन न घटस्य भ्रमः तेन संबन्धेन आभावात् घटकत्वात् । नापि कंबुग्रीवाम
दिस्त्वावच्छिन्नप्रतियोगितासंबन्धेन तदंशेतस्य भ्रमः । विशिष्टसंबन्धाप्रसिद्धेः । नापि स्वावच्छिन्नप्रतियो
गिताकत्वसंबन्धेन तदंशे कंबुग्रीवादिमत्त्वस्य भ्रमः । तदंशेतस्याः प्रकारः । तत्र तथा सति तादृशधर्म
विशिष्टत्वेनाभावोऽस्त्वापत्तेः । अतएव प्रतियोगितावच्छेदकत्वसंबन्धेन तादृशधर्मीशोऽभाव
स्य भ्रम इत्यपि न तद्वर्मीशोभावस्य प्रकारः । तत्रापि प्रतियोगित्वांशे कंबुग्रीवादिमत्वावच्छिन्नत्वस्य
प्रतियोगितावच्छेद्यत्वांशे कंबुग्रीवादिमत्त्वस्य वा भ्रमः । तस्य संसर्गघटकतया प्रकारः । तदिति । त
स्मात्संसर्गताविशेषेषु प्रकारतात्वविशेष्यतात्वेऽस्तीत्यपश्चात्प्रतिक्षिप्तपक्षपक्षोपेक्षणीय इति संस
र्गस्यापि विशिष्टो विषयतासिद्धिः प्रकारतात्वादेः विषयतात्वव्याप्यत्वादित्याहुः । तदपि न शोभनतया प्रतिभा

गुरुविषयता

१६.

तिउक्तबुद्धौप्रतियोगिविशेषणतापन्नस्यकंबुग्रीवादिमत्वादेरभावोरोप्रकारलोपगमेसितिवि
रहेणतदंशेतद्वमस्यैवसंभवात्। स्वातंत्र्येणप्रकारतास्थलएवविशेषणविशेष्योत्पत्तिरवात्।
अतएवदंतीचैत्रकुंडलीत्यादिविशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यबुद्धौसमानकालीनत्वसंबंधेन
विशेष्यतावच्छेदकदंशेदेःविधेयकुंडलाद्यंशोप्रकारत्वेपिनदंडवत्कुंडलीत्याकारकता। न
चप्रकारतायाःपारतंत्र्यदुर्वचमितिवाच्यं। उक्तस्थलेप्रतियोगिनिष्ठविशेष्यतानिरूपितप्र
कारतावच्छेदकैर्नैवाभावोरोप्रकारकंबुग्रीवादिमत्वादेःप्रकारतोपगमात्। तद्विशेष्यतानिरूपि
तप्रकारतावच्छिन्नत्वस्यैवतत्पारतंत्र्यपदार्थत्वात्। यत्तुतत्रप्रतियोगिविशेष्यतयाऽभा
वविशेष्यतयाचनिरूपिताएकैवप्रकारतास्वीक्रियते। स्वातंत्र्येणप्रकारतास्थलेतुवि
शेष्यभेदेनप्रकारताभेदः। तादृशप्रकारतायाएकैकज्ञानसाधारणत्वात्। एवंचतदीयविशेष्य

वत्वेन २

१६

तानिरूपितप्रकारतोमिन्नत्वमेव तत्सारतंत्र्यं न चैवं सति तादृशज्ञानस्थाभावोऽश्वप्रतियोग्यं
 स्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधेन कंबुग्रीवादिमत्वप्रकारकत्वापत्तिः । अभावविशेष्यतानि
 रूपिततत्संबंधावच्छिन्नप्रकारताया एवमवन्मते प्रतियोगिविशेष्यतानिरूपितप्रकारतात्मकत्वा
 त् । तथा च तादृशज्ञानं प्रतियोग्यं तस्य भ्रमः । स्यादिति वाच्यं । तादृशज्ञानस्य हि प्रतियो
 गिनिष्ठविशेष्यतानिरूपिततत्संबंधावच्छिन्नकंबुग्रीवादिमत्वप्रकारताशालित्वेऽपि प्रति
 योगिनिष्ठविशेष्यतानिरूपिताया तादृशसंसर्गनिष्ठसंसर्गतातन्निरूपकतद्वर्मप्रकार
 कत्वेनास्ति तादृशसंसर्गनिष्ठसंसर्गतायाः अभावविशेष्यतयैव समं निरूप्यनिरूपक
 भावोपगमात् । ~~निरूपिततत्संसर्गनिष्ठसंसर्गतातन्निरूपकतद्वर्मप्रकारकताकत्वमेव तदंशे तत्संबंधेन तद्वर्मप्रकारकमेतन्नदर्शितातिप्रसंग इति । तदसत् ।~~
 इत्थं च तन्निष्ठविशेष्यतानिरूपिततत्संसर्गनिष्ठसंसर्ग
 तानिरूपकतद्वर्मप्रकारकताकत्वमेव तदंशे तत्संबंधेन तद्वर्मप्रकारकमेतन्नदर्शितातिप्रसंग इति । तदसत् ।

उसकियता

७७

तथासतिप्रतियोग्यंशेतादृशजानीयकंबुग्रीवादिमत्प्रकारतायाअपिअभावपारतं-यापतिःत
द्विशेषबोधकशब्देनप्रतियोग्यनुसंवापत्तेःअथप्रतियोगिविशेषणीभूतधर्मस्याभावांशेनि जी
रुक्तप्रकारताकल्पनापेक्षयासंसर्गतायांप्रकारतात्वादिकल्पनमेवोचिते। धर्मिकल्पनातो धर्मैक
ल्पनायाव्युत्तात्। नचभवन्मतेपितद्वर्मावच्छिन्नत्वांशेप्रतियोगिसंसर्गाभूतप्रतियोगित्वविशे
षणतयासंसर्गतायाःकल्पनीयतयार्थमिकल्पनमावश्यकमितिवाच्यं। भवन्मतेपिअवच्छि
न्नप्रतियोगितांकलांशेतद्वर्मानिष्ठप्रकारतानिरूपितसंसर्गतायाःकल्पनीयतयासंसर्ग
ताकल्पनस्यतुल्यत्वादितिचेनाअभावांशेप्रतियोगिविशेषणीधर्मस्यप्रकारतामतेप
तियोगिप्रकारतानिरूपितायाप्रतियोगित्वनिष्ठसंसर्गतामेवप्रतियोगिविशेषेनिष्ठप्र
कारतानिरूपितायाअवच्छिन्नत्वनिष्ठसंसर्गतातनिरूपितापिएतावतैवतादृशधर्मस्य
स्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वरूपसंसर्गमाननिर्वाहता। एवंतद्वर्मावच्छिन्नत्वविशेषितप्रतियो ७७

ता०

गितानिरूपकत्वे प्रति योगिसंसर्गवादिनः तवममवाऽवच्छिन्नत्वप्रतियोगित्वनिरूपकत्वे पुनैकैक
संसर्गताकल्पनस्य तुल्यत्वात् तव तादृशावच्छिन्नत्वनिष्ठसंसर्गता निरूपिततत्त्वद्वर्मे निष्ठ
संसर्गताकल्पने स्थितममतादृशावच्छिन्नत्वनिष्ठसंसर्गता निरूपिततत्त्वद्वर्मे निष्ठप्र
कारताकल्पनस्य तुल्यतया भवतां संसर्गतायां प्रकारतात्वादिकल्पनस्याधिक्यात् न च
भवन्मतेऽपि तादृशप्रकारताया पारतन्त्र्यनिर्वाहान्नयतत्र प्रतियोगिनिष्ठविशेष्यतानिरू
पितप्रकारतावच्छिन्नत्वकल्पनमधिकमिति वाच्यं भवन्मतेऽपि तद्वर्मे निष्ठप्रकारताविशे
षात्मकसंसर्गताया अवच्छिन्नत्वानुयोगियोगिकसंबन्धविशेषावच्छिन्नत्वस्याधिकस्य क
ल्पनीयतया साम्यात् अथवा किमेतावत्सुक्ष्मगवैषणया अस्तु संसर्गताविशेषाणां
प्रकारतादिविशेषरूपतावतापि संसर्गस्य विशिष्टधीविषयतासिद्धिर्नैव तद्विधितनि

नेना०

अविषयता

१८

कृत्तिकसिद्धांतानुरोधेतिः संख्यं स्वतन्त्रां विषयतात्वेत्यप्रकारतात्वादि व्यापकतासंगभी
रुतयादुरभिभवतादिति वदंति। संसर्गितया च समप्रकारताया विशेष्यविशेषतायाश्च नि
रूप्यनिरूपकभावाख्यः संबंधविशेषोऽप्युपगंतव्यः संच संबंधः कार्यत्वकारणत्व
अभिधेयत्वाधोरात्रप्रतियोगियोगित्वादिनां मिथः तादृशसंबंधश्च स्वरूपविशेषः परार्थी नुयोजित्वा
तरमेव वाऽन्यथा तत्र तेन संबन्धेन तत्प्रकारकमित्येतदर्थस्य ह्युच्यते। न च तत्संसर्गक
त्वे सति तन्निष्ठविशेषतानिरूपिततत्प्रकारताकत्वमेव तेन संबन्धेन तत्प्रकारत्वमिति क
वाच्यं। तथा सति भूतलोऽंशे संयोगेन घटादिकं समवायेन च रूपादिकमवगाहं नैर्यधि मा
यो भूतलोऽंशे संयोगेन रूपादिप्रकारकत्वस्य समवायेन च घटादिप्रकारकत्वस्यापत्तेः।
एव कपालोऽंशे संयोगेन च भूतलोऽंशे घटमवगाहमानाया बुद्धेः समवाये
न भूतलोऽंशे संयोगेन कपालोऽंशे घटप्रकारकत्वापत्तेः। तस्यैव कारे च तन्निष्ठविशेषतानि १८

रूपिततदीयसंसर्गानिरूपितायातदीयप्रकारतात्प्रतियोगिस्त्वमेवतदीयांशेत्संबंधेनतत्प्रकारक
त्वं। यस्ययः संबंधोयत्रभासतेतदीयविशेष्यतातदीयप्रकारताभ्यामेवतदीयसंसर्गतायानिरूप्यनि
रूपकभावोक्तातिप्रसंगः। नचप्रकारतायाः संसर्गविशेषावच्छिन्नतयात्संसर्गविच्छिन्नतदीयप्रका
रतानिरूपिततदीयविशेष्यताकत्वमेवतेनसंबंधेनतदंशेत्प्रकारकत्वमस्तुकिमुक्तनिरूप्यनिरूपक
भावोक्तेतिवाच्यं। संसर्गनिष्ठावच्छेदकतानिरूपकस्वरूपसंसर्गविच्छिन्नत्वस्यप्रकाशतोस्वीकृतावेवसंस
र्गताप्रकारतयोःनिरूप्यनिरूपकभावसिद्धेः संसर्गतायाः संसर्गनिष्ठावच्छेदकता ~~रूप~~त्वात्। नचैवमपिप्र
कारतयैषसमंनिरूप्यनिरूपकभावोक्तुनतुविशेष्यतयापिचरमोक्तुबुद्धिनिरूपितायाः समवायनिष्ठ
संसर्गानिरूपितप्रकारतायाः भूतलनिष्ठविशेष्यतानिरूपितत्वविरहात्। संयोगनिष्ठसंसर्गानिरू
पितत्वप्रकारतायाश्चकपालविशेष्यतानिरूपितत्वविरहात् उक्तातिप्रसंगवारणादितिवाच्यं। वि
निगमनाविरहेणैवविशेष्यतयापिसमेतस्यापिनिरूप्यनिरूपकभावस्योकारात्। एवंचविशेष्यता

गुणविशेषता

२९

प्रकारतयोः साक्षात्प्रत्यक्षभावोऽप्रामाणिकः किंतु प्रकारतायां विशेष्यतानिरूपितसंसर्गितानिरूपितत्वमेव
विशेष्यतानिरूपितत्वं विशेष्यतायां प्रकारतानिरूपितसंसर्गितानिरूपितत्वमेव प्रकारतानिरूपितत्वं कार्यका
रणभावकोटौ यत्र प्रकारता विशेष्यतयोर्निवेशस्तत्र संसर्गस्थाय्यवश्यं निवेशात् तयोर्निरूप्यनिरूपक
भावान्तर्यपगमेपि गौरवान्कायादितितु धेयां प्रकारतत्त्वद्विविधानिरवच्छिन्ना सावच्छिन्नान्वतत्र निरव
च्छिन्नान्वयवद्व्याद्याकारकतानीयघटत्वादिप्रकारता तत्र स्वरूपतएव घटत्वादिर्भावात् विशेषोत्तरावच्छिन्ना णां
च घटत्ववदिति ज्ञाने तत्र घटत्वस्वरूपधर्मात्तस्यापि विशेषणत्वात् तादृशी च प्रकारता जात्यखंडोपादिधिभि
न्नैर्न स्यात्क्रियता अवच्छिन्ना च घटवदिति ज्ञानीयघटादिप्रकारता तत्र घटत्वद्विरवच्छिन्नकत्वात् न क्ता
सम ३ दृशप्रकारतायाः घटत्वहीनामवच्छेद्यावच्छेदकभावोर्नियुक्तिकः द्रव्यवदिति ज्ञानात्तादृशज्ञानस्य
ये २ घटं श्रेयिभिन्ना प्रकारतयेवैलस्योपपत्तिरिवाच्यं तादृशज्ञानीयघटादिप्रकारतायाः घटत्वाद्य
वच्छिन्नत्वान्तर्यपगमे द्रव्यवद्भूतलंघ्येत्याद्याकारकसमूहालंबेनात्मकज्ञानात् घटवद्भूत ०५

लुब्धं चेति समूहं लुब्धं स्यात्पुनपत्तेः। अथैरेव घटांशे द्रव्यत्वघटस्य प्रकाशकत्वात् तल्लोको घटः त्व
प्रकारकत्वाच्च। मन्मते पुनराद्ये द्रव्यत्वावच्छिन्ना घटोया प्रकारता अयेव घटस्यावच्छिन्ना सेति प्रकारता वैल
स्यात्तयोर्वैलक्षण्यवस्तुतस्तु घटत्वादिनिष्ठ प्रकारता निरूपितत्वेमेव घटादिनिष्ठ प्रकारताया घटत्वा
वच्छिन्नत्वं नवप्रकारता विशेष्यतयोरेव निरूप्य निरूपकभावो ननु प्रकारतयोरपीति वाच्यं। त
त्र घटादिनिष्ठाया भूतत्वादिनिष्ठ विशेष्यता निरूपितप्रकारताया एव घटत्वादिप्रकारता
निरूपिता विशेष्यतात्मकत्वात् तादृशप्रकारतयोर्निरूप्य निरूपकभावोपपत्तेः। केचित्तु य
द्वप्रकारता निरूपितविशेष्यतावच्छेदने भूतत्वांशे घटस्य प्रकारता घटवदिति ज्ञाने स्वी
त्रियते। अतएवोक्तज्ञानयोर्भेदस्याहुः। तच्चिंत्यं। परंतु घटवदित्याकारकविशिष्टविशे
षणकं ज्ञानं द्विविधं विशिष्टवैशिष्ट्यात्मकं विशेष्ये विशेषणतत्रच विशेषणमिति रीत्या घटघ

दद्याद्यवगादि। तत्र प्रथमे घट्यादेः प्रकारतावच्छेदकत्वं हि येन प्रकारतात्मकविशेष्यतानिरूपित
 प्रकारत्वं न तु प्रकारतावच्छेदकत्वमपीत्याहुः तत्त्वं शिष्टैर्विशिष्यविचारे स्फुरीमविष्यति विशेष्य
 तावच्छेदकविनिर्वाचिन्ना कचिद्विशेषणोत्तरावच्छिन्ना च। तत्र निर्धर्मितावच्छेदके घट्याद्या क
 कारकज्ञाने निस्वाच्छिन्ना। सधर्मितावच्छेदके घट्यादिविशिष्टज्ञाने च घट्यादिप्रकारतानि
 रूपितविशेष्यता इत्यावच्छिन्ना अतएव इदं तत्र धर्मितावच्छेदकमित्युच्यते विशेष्य
 तावच्छेदकताया एव धर्मितावच्छेदकत्वपदार्थत्वात्। विशेष्यतानिरूपितमवच्छेदकत्वं च न
 तन्निरूपितप्रकारत्वं। तथा सति घट्यादिज्ञाने अयं घट्यादिज्ञाने च घटस्य धर्मितावच्छेद ल
 क्त्वापत्तेः। निर्धर्मितावच्छेदकविशिष्टबुद्धिविलोपप्रसंगाच्च। किंतु प्रतियोगित्वादिनिरू
 पितवच्छेदकत्ववत्स्वरूपविशेषः परार्थोत्तरमेव वा। अथवा प्रकारताविशेष एव तत् अन्यथा २०

क

क

संबंध

क१

सधर्मितावच्छेदकज्ञानस्य धर्मितावच्छेदकप्रकारकत्वोपपत्तयेतन्निष्ठतज्ज्ञानीयप्रकारतां कल्पने
गौरवात्। न च ज्ञानान्तरात् ~~कृत~~ कृतप्रकारतयैवोपपत्तेः नातिरिक्तप्रकारता कल्पनमिति वाच्यं। ए
वमपि तद्धर्मितावच्छेदकसमानविषयता क ~~ज्ञानेषु~~ ज्ञानेषु तादृशप्रकारताप्रतियोगित्वक
ल्पनापेक्षया तावत्साधारणैकधर्मितावच्छेदकतायां प्रकारतात्वकल्पने लाघवात्। न
चैवमयं घटइत्यादिज्ञानैरदंत्वादेः स्वस्यापि धर्मितावच्छेदकतापत्तिः ततो यमयं इत्याद्या
कारकस्मरणादिप्रसंगइति वाच्यं। यत्तस्तदीयप्रकारतायानिरूपिताया धर्मितावछे
दकताया अत्र य एव तदीयधर्मितावच्छेदकः उक्तस्थले च इदं निष्ठधर्मितावच्छेदकता
याः स्यात्सकप्रकारतया निरूप्य निरूपकभावविरहाच्चातिप्रसंगः। न चैवमपि इदं इत्यादि

अरविप०

२१

कंयस्वादिपिधर्मितावच्छेदकं न स्यात्तन्निष्ठधर्मितावच्छेदकतया यथादिप्रकारताया अपि निरूप्य निरूपकभावे मानाभावात्। परंपर्या निरूप्य निरूपकभावस्य च प्रवृत्तेः पितृत्वादिति वाच्यं। एतद्वस्तु रौधेनैव धर्मितावच्छेदकत्वविशेषणीयप्रकारत्वयोरपि निरूप्य निरूपकभावोपगमात्। यत्प्रकारता निरूपितत्वावच्छेदेन विशेष्यतायाः यद्वच्छेद्यत्वं स एव तद्वधर्मितावच्छेदक उक्तस्थले च स्वप्रकारतानिरूपितत्वावच्छेदेन विशेष्यतायाः स्वावच्छेद्यत्वमतेन स्वांशे स्वस्य धर्मितावच्छेदकात्वापत्तिरित्याप्याहुः। विशेष्यता च समूहालंबने प्रकारभेदाद्भिद्यते। समूहालंबनस्य प्रत्येकप्रकारकज्ञानसामग्रीसमाजनीयतया प्रत्येकप्रकारकज्ञानीयनानाविशेष्यताप्रति
तत्र योगित्वस्यैव सत्वात्। अयं यदः दंष्ट्रीकुं उल्लेख्याद्याकारकैर्धर्मितावच्छेदकापरधर्मप्रकारकज्ञाने

क१

क२

२१

धर्मितावच्छेदकतायाः प्रकारता विशेषमेतत्तमयप्रकारतानिरूपिताएकैव विशेष्यता धर्मितावच्छेदके
 ज्ञानांतरसाधारणप्रकारतास्यैकैरेतुप्रकारभेदेन विशेष्यताभेदः । यद्विचित्रविशेषणविशेष्यता
 ३३ वच्छेदकभावानापन्नस्वकुंडलाद्युभयविशिष्टविषयकः स्वङ्गीकुंडलीचैत्रश्रृङ्गाकारकबोधोऽनु
 भवसिद्धः तदा तत्राख्युभयप्रकारतानिरूपितैकैव विशेष्यता अन्यथा समूहालंबना तदे
 लक्षण्यनुपपत्तेः । एवं मिथो विशेषणविशेष्यतावच्छेदकभावानापन्नस्वकुंडलाभयादिकं य
 त्रशौर्यादिधर्मितावच्छेदकतया भासते स्वङ्गीकुंडलीचैत्रः श्रृङ्गाद्याकारके तादृशे बोधे
 च स्वङ्गीकुंडलाभयादिप्रकारतानिरूपिता एकविशेष्यता तादृशविशेष्यता च तादृशोभयाद्य
 वच्छिन्नशौर्यादिप्रकारतानिरूपितविशेष्यता तो मित्रे । मित्राविति पूर्वोक्तवदहनीयं । एवं स्वङ्गादि
 कर्तव्यधर्मितावच्छेदकतापन्नस्यैवापस्य कुंडलादेर्विधेयधर्मितावच्छेदकत्वं यत्र तत्र स्वङ्गादिप्रकारतानिरूपि

उरुविष.

२२

इत्यं

तकुंडलाद्यवच्छिन्नविशेष्यताविधेयप्रकारतानिरूपितोभयधर्मावच्छिन्नविशेष्यकतयोरभेदः पु
न्यथाभियोविशेषणविशेष्यतावच्छेदकभावानापन्नरवकुंडलोभयधर्मावच्छिन्नविशेष्यकरी
यादिविधेयकबोधव्यवसातत्र्येणकुंडलस्यरवधर्मितावच्छेदकतयामानतादृशसमू
हालंबनस्यैतेवैलक्षण्यानुपपत्तेः। एवंचसतितकुंडलादेः स्वभादिप्रकारतानिरूपितविशे
ष्यतायाः अवच्छेदकत्वेपियथानतस्यस्वधर्मितावच्छेदकत्वतश्चोपपादितं प्रागेवातत्रोक्त
विशेष्यतेभिन्नएवकिंतुएकविशेष्यतापरविशेष्यतावच्छेदकभावापत्तेतिसमूहालंबना
द्विशेष्यस्याप्यहः। प्रकारतादिविधेयत्वमपि विषयोतरंनतृत्प्रकारस्वमेवतत्रधर्मिता तां
वच्छेदकस्यापितथात्वापत्तेः। अथविशेष्यतावच्छेदकताभिन्नमुख्यविशेष्यतानिरूपिप्र
कारतैवविधेयता। पर्वतोवहिमानित्यदौचपर्वतत्वादिरूपधर्मितावच्छेदकनिष्ठप्रकारता २२

धर्मतावच्छेदकतास्मिन्कैव । धर्मतावच्छेदकतायाः प्रकारतास्त्वस्य व्यवस्थापितत्वात् तस्य तौ न त
त्र पर्वतात्वादेर्विधेयतापत्तिः । तादृशज्ञानेव न्यादे रिव बहिर्मस्य पर्वतवान्देशादौ व न्यादे
विधेयतावारणाय मुख्यविशेष्यतानिरूपितत्वं विशेषणं मुख्यत्वं च विशेष्यतायां प्रकारता
नवच्छिन्नत्वं प्रकारताभिन्नत्वं वा । न च विशेष्यतावच्छेदकताभिन्नत्वाद्युपस्थितिर्विनापि पूर्वं य
तो बहिर्मानित्याद्यनुमित्यनंतरं पर्वते बहिर्मनुमिनो मीत्याद्याकारकस्य व न्यादिविधेय
कत्वावगाहिनोऽनुव्यवसायस्योत्पत्त्या निरुक्तप्रकारतायाः विधेयतात्मकत्वं नोपपद्यत
इति वाच्यं । बहिर्प्रकारकानुमितित्वस्यैव तादृशानुव्यवसायविषयस्योपगमात् । न चैवं
बहिर्मान्यवतो घटवानित्यनुमित्यनंतरमपि तादृशानुव्यवसायापत्तिरिति वाच्यं । निरुक्त
तन्निष्ठप्रकारताकत्वस्य तत्प्रकारकानुमितित्वव्यंजकतया तादृशापत्यसंभवात् । भवन्मतेपि

तद्विधेयकानुमितौ यथा कथंचिदुपस्थिततद्विधेयकत्वपहोऽणायतत्रतद्विधेयकत्वे हेतुता
याभावस्य कत्वात्। न च तादृशानुव्यवसायेतन्निष्ठविलक्षणविषयतारूपविधेयतायाः प्र
तियोगितासंबन्धेन हेतुत्वकल्पनापेक्षया निरुक्ततन्निष्ठप्रकारतायाः गुरुशरीरायास्तत्सं
बन्धेन हेतुत्वकल्पने गौरवाद्विलक्षणविषयतासिद्धिरिति वाच्यं। कार्यकारणमावला
घवानुरोधेन जात्यतिरिक्तपदार्थसिद्धेः सिद्धांतविरुद्धत्वात्। अन्यथा धूमादिपरामर्शज
न्यतावच्छेदकतया लोकादिलिङ्गिकानुमितिव्यावृत्तविलक्षणविषयतासिद्धिप्रसं
गात्। न च निरुक्तप्रकारतातोतिरिक्तैव विधेयतारख्यविषयता। अन्यथा धर्मितावच्छे
कताभिन्नत्वाद्यनुपस्थितिश्चायं बहिर्मान्तरं तोषट्वा नित्याद्यनुमित्यनंतरं पर्व
तेष्वनुमिनोमिनवद्विमित्याकारकस्य बहिर्विधेयकत्वाभावाच्चगाहिनोऽनुव्यवसा

यथापलापप्रसंगात्। वद्धादिप्रकारकानुमिति विषयकस्य बहिःप्रकारकत्वसामान्याभावावच्छे-
नत्वासंभावादिति वाच्यं। धर्मितावच्छेदकताभिन्नत्वाद्यनुपस्थितिदशायां तादृशप्रतीतिः प्रामा-
णिकत्वे निरुक्तप्रकारतायां मेव विधेयतात्वार्यधर्मविशेषस्वीकृत्यतेन रूपेण निरुक्तप्रका-
रतायाः प्रतियोगितासंबंधावच्छिन्नाभावस्यैव तादृशप्रतीतिविषयतायाः स्वीकरणीय-
त्वात्। भवन्मतेऽपि संबंधभेदभिन्नविधेयतानामनुगमाय तादृशातिरिक्तधर्मस्वीकारेऽस्या-
वश्यकत्वात्। अन्यथा विधेयतानामनतिप्रसक्तसामान्यधर्मावच्छिन्नाभावासंभवेन त-
त्त्व्यत्तित्वावच्छिन्नाभाव-कूटस्यैव तादृशप्रतीतिविषयतायाः स्वीकरणीयतया अभावकू-
टस्य विशिष्यगुणसहस्रेणापिरुहीतुमशक्यतया तादृशप्रतीतिरेव नुपपत्तेः। विषयताप्र-
तियोगिकाभावत्वेन तावद्भावात् तादृशप्रतीतिः प्रतियोगितावच्छेदकतानव-

धे२

गुरुविषय-

२४

गाहितयावन्निमनुमिनीमीत्यादिप्रतीतिर्विरोधिवानुपपत्तेरिति चेन्न। निरुक्तप्रकारतायाएवविधे
यतावेष्टयिष्यांजलादिभेदः हृद्देधूमाभावइत्याद्याकारकसाध्यविशेषकानुमितीनांतद्विधे
यक्तानुपपत्तेः। तायाविधानुमितिर्विशेष्यतायांविधेयतत्त्वोपगमान्नयमनुपपत्तिरिति
चेत्तर्हि तादृशानुमितिर्विशेष्यतायास्तत्समानप्रकारकसमानविशेष्यकपृथिव्यादिसा
ध्यकानुमितावपिस्त्वेनतस्याअपीतरमेवाहिविधेयकत्वायतेः। अथपृथिव्यादिपक्षकता
दृशानुमितितत्साध्यकतादृशानुमित्योर्मिन्नमिन्नैवतादृशविशेष्यता। एवंचसाध्यविशे
ष्यकानुमितिर्विशेष्यतायामेवविधेयतात्वमप्युपेयतइतिनोक्तातिप्रसंगइतिचेन्नासा
ध्यविशेष्यकानुमितावतिरिक्तविधेयतत्त्वकविशेष्यतोपगमेदतरमेदः पृथिव्यांइ
त्याद्याकारकपृथिवीसाध्यकानुमितौविधेयतानामकविशेष्यतारंततथाविधप्रत्यक्षेन॥ २५

एकविशेषतायाः १

न्याद्विशेष्यत्वमितितिसृणां विशेष्यतानां कल्पनापेक्षया प्रत्यक्षानुमितिसाधारण्याः साध्यविशे
ष्यकसाध्यविशेषणकानुमितिसाधारण्या एकस्या विधेयतायाश्च कल्पने स्यौ बोधितत्वात् । न
चास्मन्मते अनुमितौ या विधेयतात्मिका विशेष्यता सैव प्रत्यक्षेपीति न विशेष्यतात्रयकल्प
नमिति वाच्यं । प्रत्यक्षे विधेयतात्मिका तद्नात्मिका वा विशेष्यता कल्पते स्यात् । अविनिगम ३
नाचिरहात् । यत्तु साध्यविशेषणकानुमितौ क्लृप्तनिरुक्तप्रकारतैव विधेयता प्रतिरिक्तवि
धेयता तु साध्यविशेषकानुमितौ च अनन्तसाध्यविशेषणकानुमित्यन्तिषु प्रतिरि
क्तविधेयतासंबन्धकल्पनापेक्षया तन्निरूपितस्वल्पतरनिरुक्तप्रकारतासु विधेयतात्वं
कल्पने लाघवादिति । तदपि न चारु । तादृशप्रकारतायाः विधेयतालोपगमे पर्वत्रोच्यमाना

उरविषयः

२८

पर्वतो निर्धूमः स्यादिति समूहालंबनापत्यात्मकज्ञानस्य बन्धादिविधेयकत्वात् [redacted] प
तैः। न चेषापत्तिः। तथा सति तादृशापत्यनंतरं पर्वते धूमाभावमापाद्यामि न तु बन्धि मित्याकारक
वन्धिविधेयकत्वाभावप्रतीतेरनुपपत्तेः। एतेन साध्यविशेष्यकानुमितिरेवाप्रामाणिकी अप्र
सिद्धसाध्यकस्य लेविशेष्ये विशेषणमिति रीत्या साध्यविशेषणकानुमितिरेवोत्पद्यते वि
शिष्टबुद्धिसामान्ये विशेषणज्ञानहेतुताया निर्युक्तिवत्त्वात्। तथा च निर्युक्तप्रकारतैव विधेय
ताभावसाध्यकस्य लेतुसाध्यविशेष्यकानुमितेरत्यंताप्रामाणिकतया तत्र सुतरा मेवेत्य
पि निरस्तं। यत्तु अनुमितावापतौ च तद्व्याप्यवता ज्ञानजन्यत्वमेव तद्विधेयकत्वमितितस्तत्र। य
तौ इति रिक्तविधेयकौ न ह्युपगमे तद्व्याप्यवता ज्ञानस्य स्थाने तस्य न तत्प्रकारकानुमितित्वादिक २८

मी

मेव जन्यतावच्छेदकं वाच्यं। न तु तत्र विधेयता निवेश संभवः। अस्मात्प्रत्ययप्रसंगात्। तथा च सिद्धभावा
पायव्यतिरेकनिश्चयप्रकारणासमवहितवद्विषयाप्यवत्ता ज्ञानानंतरोत्पन्नयोः। यद्विषयस्य तत्त्वाव
च्छिन्नपक्षकयस्य विधेयकानुमित्यापत्त्योरपि तादृशज्ञानजन्यतायावद्विधेयवत्त्वप्रसंगः।
तिपक्षताविशेषाद्विषयस्य विधेयता। शरीरघटकेष्वपक्षताद्युपस्थितिर्विरहकालेऽपि सर्वानुम
वसिद्धायाः। यद्विषयानुमिनेत्याद्याकारकप्रतीतेरपलापप्रसंगात्। न च पक्षताविशेषजन्यत्ववि
शिष्टस्वव्याप्यवत्ता ज्ञानजन्यत्वसंबन्धेन वक्ष्यदिमदन्यत्वमेव तादृशप्रतीतिविषयोऽस्त्वत्र च न प
क्षताद्युपस्थितिरपेक्षायां संबधज्ञानस्य विशिष्टबुद्धावहेतुत्वादिति वाच्यं। अनन्तपरार्थय
दिति। तादृशधर्मस्य संबधत्वे मानाभावात्। एवमेतन्मते शाब्दबोधस्य सविधेयकत्वानुपपत्तिः।

६

न्यक्कारो ह्ययमेव मेयदरयस्तत्राप्यसौ तापसः सोऽप्यत्रैव निहंति राक्षसकुलं जीवत्यहो रावणः ॥ धिग्विक्रुष्ट
त्रजितं प्रबोधितवता किं कुंभकर्णेन वा स्वर्गद्वारं कपाटलुठने विधोः स्मृतैः किमेभिर्भुजैः ॥ ११ ॥

गुरुविष०

२६

तस्य व्याप्यवत्ताज्ञानर्जन्यत्वात् । न च तत्र प्रकाशतैव विधेयतेति वाच्यं । पर्वतवद्विस्तृतिज्ञानतन्वशाद्बोधे
वन्त्यादेर्विधेयतानुपपत्तेः । न च तत्र वृद्धं शेषवत्ताधेयत्वेमेव विधेयं न तु पर्वतांशे वद्विस्तृतिवाच्यं । सा
द्वे बोधे चरमनिर्दिष्टपरार्थस्यैव विधेयत्वात् । अतएव न्यक्कारो ह्ययमेव दरयस्यादौ विधेयत्वेन ता व मे
त्यर्थविषयस्य न्यक्कारादेः प्राप्तिर्दिष्टपदोपस्थाप्यतया तद्विधेयकान्वयबोधासंभावनालंकारि
का विधेया विमर्षदोषमुदाहरंति । अतएव गुणानां गुणत्वमित्यादौ गुणत्वस्यैवोद्भूततावच्छे
दकतया विधेयतया चान्वयबोधानुपपत्तिराशंकिता वद्विमानोपाध्यायैः । विशेष्यस्या
विधेयत्वे तत्र गुणत्वस्य तस्मिन्नुपपत्त्या तादृशशंकनासंगतिः । न च परार्थानुमाने गुणत्वस्य
फलस्य तावच्छेदकधर्मावच्छिन्नतरभेदसाधनोपयुक्तादितरव्यापकीभूतावभाप्रतियोगिगुण

१६

त्वानयमित्येतादृशोपनयावयवादन्यबोधानुपपत्तिरेवैतैराशंकितेतिवाच्यं। तत्र हंस्वान्तरकंदे
 उवाच नित्यादाविविधेयान्शेषासिमानाधिक्येन गुणत्वसंबन्धिन एवाभेसंबन्धेन विधेयता द
 याचान्यबोधानुपपत्तिरिहात्। न च नामार्थस्य साक्षादन्यस्यास्युत्पन्नतया पर्वतेव हि रिह्या
 दौ पर्वताद्यंशे कथं विधेयतायाऽन्य इति वाच्यं। साक्षाद्विशेषणविशेष्यभावैकान्यस्यैव नामा
 र्थयोरनस्युपगमात्। अत्र परंपरयैव विशेषणविशेष्यभावोपगमात्। अथ साक्षाद्वै बोधे च
 रमनिर्दिष्टपर्यंतस्य विधेयत्वे पूर्ववत् साक्षात्तमित्यादौ अस्यैवैवैरूपस्य विधेयत्वानुपपत्तिः। वे ६१
 रूपविशिष्टस्यास्या एव तत्र च पूर्वे विधेयत्वे अलक्ष्यजन्मतेत्यत्रापि अलक्ष्यजन्मतेत्याए
 व विधेयतया तास्यैव विषयत्वमित्यस्य वक्तुं शक्यतया अलक्ष्यतया अविधेयत्वेन विमृष्टवि
 वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्यजन्मताद्विगंबरत्वेन निवेदितं वसु॥ वरेषु यद्वा लभ्यताक्षिमप्यते तस्ति किं ज्यस्तमपि त्रिलोचने ॥१॥

गुरुविषयता

२५

की

ती

धेयं शोदाहणताया अनुपपत्तिः। यद्विचित्रं मुद्गस्य जन्मनो विवक्षितमहादेवाय कर्षसंपादकतया
न विधेयत्वेन विवक्षितं त्वं भिक्षु अपि तु जन्मनो लक्ष्यताया एवेति मन्यते तदा तुल्यं प्रसूते पीति चेन्न
समाप्तातिरिक्तस्थले चरमनिर्देशस्य विषयतानियामकत्वात्। एवं निरुक्तप्रप्रकारतायाः विधे
यतात्वे द्वितीयमौर्वी विधेयत्वेन विवक्षितस्य समासघटकपूर्वपदेन प्रतिपादने विधेया वि
मर्शः। मौर्वी द्वितीया मित्या स्यात्। मस्तपदेन प्रतिपादने दोषो द्वारं लालं कारिकप्रवादविरोधश्चेति। वि ३
धेयता च तन्निमित्तोद्देश्यतापि प्रकारतादिभिन्नविषयता विशेष एव। न च विशेष्यते वेदोद्देश्य
तापर्वते वन्निर्दिष्टादिवाक्यजन्यशब्दबोधे साध्यविशेष्यकानुमितेः प्रामाणिकत्वेन तत्र च
पर्वतस्योद्देश्यतानुपपत्तेः। न च विधेयतानिरूपकत्वे मुद्गस्य तत्त्वतश्च यदंशो विधेयस्य विधेयत्वं २७

तस्य विशेष्यत्वे प्रकाशे वास्तवमेवेति किमुद्देश्यतायातिरिक्तविषयस्योपगमेनेति वाच्यं । उद्देश्यत्वमेवापि
 रिक्तं तन्निरूपकत्वं विधेयत्वमित्यस्यापि वक्तुं शक्यतया विनिगमना विरहेणोभयस्यैवातिरिक्तता सि
 द्धः । इत्थं विधेयं । अस्तु विधेयत्वमुद्देश्यत्वमतिरिक्तं तयोर्विषयतात्वे मानाभावः । पर्वतो वह्निमानित्यनु
 मितौ पर्वतवद्वादिषु तथा विधेयप्रत्यक्षसाधारणविशेषताप्रकारतस्वीकारस्यावश्यकतया त
 तएवतादृशज्ञानस्य तद्विषयकत्वोपपत्तेः । प्रकारतद्दिनोत्तरानुगमेतादृशानुमित्यादीनां बा
 धाद्यप्रतिबध्यत्वप्रसंगः । विरोधिज्ञानाप्रतिबंधकत्वप्रसंगश्च प्रकारतद्दिनोत्तरानुमित्यादीनां प्रतिबध्य
 प्रतिबंधकमात्रावच्छेदकत्वादिति दिक् । इति श्रीगदाधरविश्वितो विषयताविचारः समाप्तः

॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥

गुरुकि
२८

नार्थ

गुरुविषयत्वावि चारः सनातः॥
स्वामिदीक्षीत्